

Joanna Russ je bila rojena 1937 v Bronxu. Sprva je pisala bolj skromne drame. Prvo ZF zgodbo je objavila leta 1959, deset let pozneje pa s precejšnjimi težavami roman *Picnic on Paradise*, pronicljivo analizo družbe, ki jo je dvignila med najboljše avtorje žanra. Uspeh je hitro ponovila z lepo napisanim romanom *And Chaos Died*. Obe deli sta za las zgrešili nagrado Nebula. Posebno znana je po junakinji Piknika in nekaterih zgodb, drobni, všečni in izredno sposobni vlomilki in tatici Alyx. Leta 1975 je objavila feministično utopijo *The Female Man*, 1980 feministični roman *On Strike Against God*, 1981 osupljivo dobro novelo *Souls*. Kot literarna kritičarka se ni najbolje izkazala, njena tovrstna pisanja so zbrana v antologiji *How to Suppress Women's Writing* (1983). Predava angleščino na univerzi v Seattlu.

K O S E S P R E M E N I

Joanna Russ

Katy vozi kot manijak: na tistih ovinkih smo gotovo imeli več kot 120 km/h. Vendar je dobra, zelo dobra in videla sem jo, ko je v enem dnevu razstavila avto in ga spet spravila skupaj. Pri nas doma smo imeli le poljske stroje in nočem se ruvati s petimi prestavami pri brezbožnih hitrostih, ker nisem zrasla z njimi, a še pri taki hitrosti, sredi noči, na tako slabi podeželski cesti, kot jih najdeš le v našem okrožju, me njena vožnja ne prestraši. Nekaj smešnega pri moji ženi: ne mara orožja. Hodila je celo po gozdovih nad 48. vzporednikom, cele dneve in brez puške. To pa me prestraši.

S Katy imava tri otroke, ena je njena in dve sta moji. Yuriko, moja starejša, je spala na zadnjem sedežu, sanjala dvanajstletne sanje o ljubezni in vojni: pobegne na morje, lov na severu, sanje o čudno lepih ljudeh in čudno lepih krajih, tiste čudovite neumnosti, ki si jih izmisliš, ko imaš dvanajst let in žleze začnejo. Kmalu bo, kot vse druge, izginila, da se čez nekaj tednov, ko bo zaklala svojega prvega panterja ali ustrelila svojega prvega medveda, vrne zagorela in ponosna, vlekoč za seboj kakšno ogabno nevarno žival, ki ji ne bom nikoli odpustila tega, kar bi lahko storila moji hčerki. Yutiko pravi, da jo Katijina vožnja uspava.

Za nekoga, ki je opravil tri dvoboje, se veliko veliko preveč bojim. Staram se. Rekla sem to ženi.

"Štiriintrideset let imaš," je odgovorila. Lakonska je do tišine. Prižgala je luči s krcem prsta - še tri kilometre in cesta je vedno slabša. Globoko na deželi smo. Drevesa planejo v luči in okoli avta. Sklonila sem se k vratom, odpela puško in si jo položila v naročje. Zada se Yuriko premaknila. Moja višina, ampak Katijine oči, njen obraz. Motor je tako tih. Katy pravi, da lahko slišiš dihanje na zadnjem sedehu. Yuki je bila sama v avtu, ko je prišlo sporočilo, navdušeno spreminjajoč črte in pike (trapasto je postaviti radio poleg motorja z notranjim izgorevanjem, a večina Preživetja je na paro). Vrgla se je iz avta, moj razposajeni otrok, vprijoč na vse grlo, in seveda je morala zraven. Intelektualno smo bile pripravljene na to od nastanka Kolonije, odkar so jo zapustili, ampak to je drugače. To je grozno.

"Možje!" je vreščala Yuki, drveča iz avta. "Vrnili so se! Pravi možje z Zemlje!"

Našle smo jih v kuhinji kmetije blizu kraja, kjer so pristali. Okna so bila odprta, nočni zrak je bil zelo blag. Zunaj so stale vse vrste prevoza, parni traktorji, tovornjaki, celo bicikel. Lydia, biolog okrožja, se je dvignila iz svoje severnjaške molčečnosti toliko, da je dobila vzorce krvi in urina in je sedaj sedela v kotu kuhinje, zmajujoč z glavo nad rezultati. Prisilila se je celo (zelo velika, zelo čedna, zelo plaha, vedno boleče zardeva) in izkopala stare slovarje - čeprav bi lahko jaz govorila stare jezike v snu. In jih. Lydiji je nerodno z nami. Južnjakinje smo in preživahne. V tej kuhinji sem naštel dvajset ljudi, vse možgane Severne celine. Mislim, da je Phyllis Spet prišla z jadralnim letalom. Yuki je bila edini otrok v prostoru.

Videla sem njih štiri.

Večji so od nas. Večji in širši. Dva sta bila višja od mene, in jaz sem zelo visoka, bosa imam meter osemdeset. Očitno so naša vrsta, ampak drugačni, neopisljivo drugačni, in kot moje oči niso mogle in še ne morejo razumeti teh tujih teles, se tedaj nisem mogel pripraviti, da se jih dotaknem, čeprav mi je tisti, ki je govoril rusko - kakšne glasove imajo! - hotel "stresti roko", običaj iz davnine, bi rekla. Bili so gorile s človeškimi obrazi. Najbrž ni mislil nič hudega, ampak umaknila sem se skoraj čez celo kuhinjo, drhte - in potem sem se opravičujoče zasmejala - in potem, da dam dober zgled (medzvezdno prijateljstvo, sem pomislila) sem mu na koncu le "stisnila roko". Trda, trda roka. Težki so kot delovni konji. Nejasni, globoki glasovi. Yuriko je zdrsnila med odraslimi in je z odprtimi usti gledala može.

Obrnil je glavo - šeststo let te oblike ni bilo v našem jeziku - in rekel, v slabi ruščini: "Kdo je to?"

"Moja hči," sem odgovorila in dodala (s tisto iracionalno pozornostjo na lepo vedenje, ki nas včasih zgrabi v trenutkih norosti): "Yuriko Janetson. Imena dajemo po očetu. Vi bi rekli po materi."

Zasmejal se je, nehote. Yuki je izjavila: "Mislila sem, da bodo čedni!" silno razočarana, kako so jo sprejeli. Phyllis Helgason Spet, ki jo bom nekega dne ubila, mi je poslala čez sobo mrzel, strupen pogled, kot bi rekla: pazi, kaj govoriš; veš, kaj lahko storim. Res je, da imam malo formalnega statusa, ampak gospa predsednica bo staknila resne probleme z mano in s svojim lastnim štabom, če bo v industrijski špijonaži še videla le neškodljivo zabavo. Vojne in govorice o vojnah, kot piše v eni knjig naših prednikov. Prevedla sem Yukin vzklik v *moževo* ruščino in *moški* se je spet zasmejal.

"Kje so vaši ljudje," je vprašal, mimogrede.

Spet sem prevedla in gledala obraze po sobi: Lydijin v zadregi (kot vedno), Spetovka oži oči z nekim prekletim načrtom, Katy je zelo bleda.

"To je Preživetje," sem rekla.

Še vedno je gledal brez razumevanja.

"Preživetje," sem rekla. "Se spominjate? Imate zapiske? Bolezen je bila tukaj."

Nekoliko ga je zanimalo. V ozadju sobe so se obrnile glave in za hip sem opazila lokalno poslanko v parlamentu: do jutra bo zasedala vsaka krajevna skupščina, vsak lokalni zbor.

"Bolezen?" je rekel. "To je res nesrečno."

"Da," sem rekla. "Res nerodno. V eni generaciji smo izgubili polovico prebivalstva."

Videti je bil primerno pod vtisom.

"Preživetje je imelo srečo," sem rekla. "Začeli smo z veliko zbirko genov, izbrani smo bili zaradi visoke inteligence, imeli smo visoko tehnologijo in velik preostanek populacije, kjer je bila vsaka odrasla oseba ekspert v dveh ali treh smereh. Zemlja je dobra. Klima je nebeška. Sedaj nas je trideset milijonov. V industriji se je začel plaz - ali razumete? - dajte nam sedemdeset let in imele bomo več kot eno pravo mesto, več kot peščico industrijskih središč, poklice s polnim delovnim časom, radio-operaterke s polnim časom, strojnike s polnim časom, dajte nam sedemdeset let in ne bo treba vsaki preživeti tričetrt življenja na kmetiji." Poskušala sem razložiti, kako težko je, ko se lahko umetnice povsem posvetijo svojemu delu šele v starosti, ko je take malo, tako zelo malo takih, ki so lahko svobodne, kot sva Katy in jaz. Poskušala sem nakazati našo vlado, dva domova, geografskega in tistega po poklicih: povedala sem mu, kako okrajni zbori obravnavajo probleme, ki so preveliki za posamezne kraje. Da kontrola prebivalstva še ni političen problem, a samo dajte nam čas, pa bo postala. To je bila občutljiva točka v naši zgodovini: dajte nam čas. Ni bilo potrebno, da bi žrtvovale kvaliteto življenja blazni dirki v industrializacijo. Naj gremo s svojo hitrostjo. Dajte nam čas.

"Kje so vsi ljudje?" je rekel monomanijak.

Spoznala sem, da ni mislil ljudi, da je mislil moške, da je dal besedi pomen, ki ga tukaj šest stoletij ni imela.

"Pomrli so," sem rekla. "Trideset generacij tega."

Kot da bi ga s sekiro. Zajel je sapo. Zdelo se je, da bo padel s stola: položil si je roko na prsi: pogledal je naokoli s čudno mešanico strahospoštovanja in sentimentalne nežnosti. Potem je spregovoril, resno in željno:

"Velika tragedija."

Čakala sem, ne da bi čisto razumela.

"Da," je rekel, in spet zajel sapo s tem čudnim smehljajem, tem odrasli-otroku smehljajem, ki ti pove, da je nekaj skritega in da bo sedaj prikazano z opogumljajočimi in radostnimi vzkliki, "velika tragedija. A sedaj je mimo." Spet je pogledal naokrog po nas s tem čudnim spoštovanjem. Kot da bi bile invalidi.

"Čudovito ste se prilagodile," je dejal.

"Na kaj?" sem vprašala. Videti je bil v zadregi. Videti je bil plehek. Končno je rekel: "Pri nas se ženske ne oblačijo tako preprosto."

"Kot vi?" sem vprašala. "Kot neveste?" kajti možje so bili od glave do peta v srebru. Nikoli nisem videla česa tako šemastega. Zdelo se je, da bo odgovoril, pa se je očitno premislil: spet se je nasmejaj. S čudnim veseljem - kot bi bile nekaj otročjega in nekako čudovitega, kot da bi nam delal silno uslugo, je tresoč se vdihnil in rekel: "No, tukaj smo."

Pogledala sem Spet, ona je pogledala Lydio, Lydia Amalijo, ki vodi tamkajšnjo krajevno skupščino, Amalija je pogledala ne vem koga. Imela sem suho grlo. Ne prenesem domačega piva, ki ga kmetice žlampajo, kot bi imele želodce obložene z iridijem, pa sem ga vseeno vzela od Amaliije (bicikel pred vrati je bil njen) in pogoltnila do dna. To bo dolgo trajalo. Rekla sem. "Da, tukaj ste," se nasmehnila (počutila sem se kot norec) in resno pomislila, ali ni mišljenje moških Zemljanov le tako zelo različno od mišljenja ženskih Zemljanov, a to je nemogoče, saj bi tedaj vrsta že davno izumrla. Radio je sedaj spravil novico že po vsem planetu in sedaj sva bili tukaj že dve, ki sva govorili rusko, druga je priletela z Varne: odločila sem se, da grem ven, ko je moški začel kazati naokoli sliko svoje žene, ki je bila videti kot svečenica kake skrivnostne sekte. Hotel je spraševati Yuki, zato sem jo potisnila v zadnjo sobo, čeprav je besno protestirala, in odšla sem ven na verando. Ko sem odšla, je Lydia pojasnjevala razliko med partenogenezo (ki je tako lahka, da se je lahko vsaka loti) in našim postopkom, ki je mešanje jajčec. Zato je Katijina hči podobna meni. Lydia je nadaljevala o postopku Ansky in Katy Ansky, našem matematičnim geniju in pra pra kaj jaz vem kolikokrat prababici moje Katharine.

Oddajnik v eni zunanjih zgradb si je bežno zaropotal: operaterke flirtajo in se šalijo med seboj.

Na verandi je bil moški. Drugi visoki. Gledala sem ga nekaj minut - lahko se zelo tiho gibljem, če to hočem - in ko sem mu dovolila, da me vidi, je nehal govoriti v majhen aparat, ki mu je visel okrog vratu. Potem je rekel mirno, v odlični ruščini: "Ste vedeli, da je bila na Zemlji ponovno uvedena enakopravnost spolov?"

"Vi ste pravi, ali ne? - Oni drugi je za predstavo." Veliko olajšanje je bilo, da so se stvari razčistile. Vljudno je prikimal.

"Nismo posebno bistri, na splošno," je rekel. "V zadnjih stoletjih je bilo preveč genetske škode. Sevanje. Droge. Lahko uporabimo tukajšnje gene, Janet." Tujci tujcev ne kličejo po imenu.

"Lahko dobite toliko celic, da se boste utapljali v njih," sem rekla. "Gojite svoje."

Nasmehnil se je. "Ne želimo na ta način." Za njim sem videla Katy, ko je stopila v svetli pravokotnik vrat. Nadaljeval je, tiho in vljudno, ne da bi se mi posmehoval, vsaj mislim, a s samozavestjo nekoga, ki je vedno imel denarja in moči v preobilju, ki ne ve, kako je biti provincialec in drugorazredni državljani. To je čudno, kajti še dan prej bi to imela za lasten opis.

"Tebi govorim, Janet," je rekel, "ker se mi zdi, da imaš več vpliva kot kdorkoli tukaj. Tako dobro kot jaz veš, da ima partenogenetska kultura vrsto notranjih slabosti in ne nameravam te - če bomo mogli - uporabiti za kaj takšnega. Oprosti. Ne bi smel reči "uporabiti". Gotovo pa lahko vidiš, da je takšna družba nenaravna."

"Človečnost je nenaravna," je rekla Katy. Mojo puško je imela pod levo roko. Vrh te svilnate glavnice niti mojega ramena ne doseže, a žilava je kot jeklo; začel se je premikati, spet s tisto nasmehljano obzirnostjo (ki mi jo je njegov kolega pokazal, on pa ne) in puška je zdrsnila v Katijin prijem, kot bi vse življenje streljala z njo.

"Strinjam se," je rekel moški, "človečnost je nenaravna. Moral bi vedeti. Kovino imam v zobeh in tukaj." Dotaknil se je ramena. "Tjulenji so haremske živali in ljudje tudi, opice so promiskuitetne in ljudje tudi: golobi so monogamni in ljudje tudi, obstajajo celo celibatni ljudje in homoseksualni ljudje. Mislim, da obstajajo homoseksualne krave. Ampak Preživetju še vedno nekaj manjka." Suho se je zahehetal. Naj mu bo, verjela bom, da je bilo zaradi živcev.

"Ničesar ne pogrešam," je rekla Katy. "Le življenje bi bilo lahko neskončno."

"Vedve sta -?" je rekel moški, kimnil od mene k nji.

"Ženi," je rekla Katy. "Poročeni sva." Spet suhi hehet.

"Dobra ekonomska ureditev. Za delo in skrb za otroke. Čisto dobra razporeditev za mešanje genov, če je vaša reprodukcija po istem vzorcu. A pomisli, Katharina Michaelason, ali ne bi mogla svojim hčerkam priskrbeti česa boljšega? Verjamem v instinkte, celo pri Človeku, in ne morem si misliti, da bi vedve - ti si strojnik, ali ne? - in kot sem razumel, si ti nekakšen šef policije - ne bi občutili, da celo vama nekaj manjka. Intelektualno to vesta, seveda. Tukaj je samo polovica vrste. Može se morajo vrniti na Preživetje."

Katy je molčala.

"Mislil bi, Katharina Michaelason," je blago rekel mož, "da bi tebi od vseh ljudi takšna sprememba še najbolj koristila," in je stopil mimo Katijine puške v svetli pravokotnik pred vrati. Mislim, da je tedaj opazil

mojo brazgotino, ki se res vidi le, če je svetloba od strani. Tanka črta od temena do brade. Večina ljudi niti ne ve zanjo.

"Kje si dobila to?" in odgovorila sem mu z nehotenim režanjem. "V zadnjem dvoboju." Več sekund svastala tam, naježena eden proti drugemu (to je absurdno, a res). Dokler ni stopil noter in zaprl vrat za seboj. Katy je rekla s krhkim glasom. "Prekleta koza, ne vidiš, da te je žalil?" in dvignila puško, da ga ustreli skozi steklo, a bila sem pri njej, preden je sprožila in sem zbila puško vstran: vžgala je luknjo skozi tla verande. Katy se je tresla. Šepetala je kar naprej in naprej. "Zato se je nikoli nisem dotaknila, ker sem vedela, da bom nekoga ubila, vedela sem, da bom nekoga ubila." Prvi moški, tisti, s katerim sem najprej govorila, je v hiši še vedno govoril, nekaj o velikem gibanju za rekolonizacijo in ponovno odkritje vsega, kar je Zemlja izgubila. Poudarjal je prednosti za Preživetje: trgovino, izmenjavo idej, izobrazbo. Tudi on je rekel, da je bila na Zemlji ponovno uvedena enakopravnost spolov.

Katy je imela prav, seveda. Morale bi jih pobiti na mestu. Moški prihajajo na Preživetje. Ko ima ena kultura velike kanone in jih druga nima, ni težko ugibati o izidu. Morda bi moške končno prišli v vsakem primeru. Rada mislim, da bi jih čez sto let moje pravnukinje lahko zaustavile ali zadržale z bojem, pa še to ni gotovo. Vse življenje se bom spominjala teh štirih ljudi, ki sem jih prvič srečala, ki so bili mišičasti kot biki in so dosegli, da sem se - čeprav za trenutek - počutila majhno. Nevrotična reakcija, pravi Katy. Spominjam se vsega, kar se je zgodilo tiste noči: spomnim se Yukijine vznemirjenosti, spominjam se Katijinega joka, ko smo prišli domov, spominjam se njenega ljubljenja, nekoliko zapovedovalnega kot vedno, a čudovito tešilnega in pomirjujočega. Spominjam se, kako sem nemirno hodila po hiši, ko je Katy zaspala z golo roko, ki ji je zdrsnila v krpico svetlobe, padajočo iz veže. Mišice njene podlahti so kot kovinske palice od vožnje in preizkušanja njenih strojev. Včasih sanjam o Katijinih rokah. Spominjam se, da sem zatavala v otroško sobo in dvignila dete moje žene, zadremala za trenutek z grenko, čudovito toploto dojenčka v naročju, se končno vrnila v kuhinjo in našla Yuriko, ki si je pripravljala malico. Moja hči je kot velikan.

"Yuki," sem rekla. "Misliš, da bi se lahko zaljubila v moškega?" in posmehljivo je kriknila: "V trimetersko krastačo!" je rekel moj taktni otrok.

A moške prihajajo na Preživetje. Zadnje čase sedim ponoči in razmišljam o moških, ki bodo prišli na ta planet, o mojih hčerkah in Betti Katharinason, o tem, kar se bo zgodilo Katy, meni, mojemu življenju. Zapiski mojih prednikov so en sam dolg klic bolečine in najbrž bi morala biti sedaj vesela, ampak človek ne more vreči stran šestih stoletij, niti (kot sem sedaj odkrila) štiriintridesetih let ne. Včasih se smejim vprašanju, okoli katerega so se ti štirje moške vrteli ves večer in si ga nikoli niso upali izreči, ko so nas gledali, kmetavze v delovnih oblekah, orače v platnenih hlačah in srajcah: katere od vas igrajo moškega? Kot da bi morale

narediti kopijo njihovih napak! Hudo dvomim, da je bila na Zemlji spet uvedena enakopravnost spolov. Ne mislim rada, da se bodo iz mene norčevali, da bi bili do Katy obzirni, kot da je slabotna, da bi Yuki storili, da bi se počutila nepomembno in neumno, da bi moje otroke ogoljufali za polno človečnost in jih spremenili v tujke. In strah me je, da bi moji lastni dosežki uplahnili od tega, kar so bili ali sem mislila, da so - do ne ravno zanimivih posebnosti človeške vrste, čudnih reči, ki o njih bereš na zadnjih straneh knjig, reči, ki se jim včasih smeješ, ker so tako eksotične, mikavne, da ne impresivne, očarljive, a ne uporabne. To je zame bolj boleče, kot lahko rečem. Strinjali se boste, da so za žensko, ki se je borila v treh dvobojih in vselej ubila, takšni strahovi smešni. A to, kar nas sedaj čaka, je tako velik dvoboj, da nimam korajže zanj, s Faustovimi besedami: Verweile doch, du bist so schoen! Ostani, kot si. Ne spreminjaj se.

Včasih se ponoči spominjam starega imena tega planeta, ki ga je spremenila prva generacija naših prednikov, te radovedne ženske, ki jim je bilo, gotovo, pravo ime preboleč spomin, ko so možje pomrli. Pravzaprav je smešno, na grenek način, da se je tako popolnoma obrnilo. Tudi to bo minilo. Vse dobre stvari imajo svoj konec.

Vzemite mi življenje, a ne jemljite mi pomena mojega življenja.
Ne še.

(WHEN IT CHANGED, prva objava v antologiji
Dangerous Visions Harlana Ellisona, 1972)

Nebula Award za najboljšo kratko ZF zgodbo leta 1972